

Recension

Camilla Brørup Dyssegaard, Michael Søgaard Larsen och Neriman Tiftikçi, C.: *Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion of born med særlige behov i grundskolen*

Inkludering är ett begrepp som länge varit aktuellt och som på senare år också börjat diskuteras i den svenska skolvärlden. Det är framförallt i relation till skolors arbete med elever i behov av särskilt stöd som begreppet använts. Ofta har det setts som en utmaning mot skolors traditionella specialpedagogiska arbete. Det har under senare år genomförts ganska många forskningsöversikter över inkluderingsforskning och nu har ytterligare en publicerats av "The Danish Clearinghouse for Uddannelseforskning". Denna översikt kan också ses som ett uttryck för försök att evidensbasera arbetet i skolan. Eftersom det är en översikt som är uppdaterad och dessutom i sig innefattar flera tidigare översikter är det intressant att se både vad man kommit fram till men

också att diskutera vilken betydelse idén om evidensbaserad konkret får i detta fall.

Ett område som inkludering är nära relaterat till demokratifrågor och således något som borde intressera läsarna av *Utbildning & Demokrati*. Också frågor kring evidensbaserad av skolans arbete är ytterst en demokratifråga. Vad innebär det att evidensbasera arbetet med inkludering? Det är viktigt att diskutera vilken kunskap som görs relevant, hur den sammanställs och hur "evidensen" är tänkt att påverka rektorer och lärares arbete. Innan vi övergår till att diskutera själva översikten vill vi ge en utbildningspolitisk bakgrund som kan förklara krav på att forskningen ska bidra till att effektivisera utbildningen.

Kritik mot pedagogisk forskning

Den neoliberal utbildningspolitiska vändningen innebär bland annat en uttalad strävan att skolor ska bli mer effektiva. En rad åtgärder för att åstadkomma ökad effektivitet känns igen från flera länder såsom ökad konkurrens mellan skolor, ökat tryck

---

Brørup Dyssegaard, Camilla; Søgaard Larsen, Michael & Tiftikçi, C., Neriman (2013): *Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion of born med særlige behov i grundskolen*. The Danish Clearinghouse for Uddannelseforskning, IUP, vid Aarhus Universitet. Systematisk Review. Köpenhamn: IUP, Aarhus Universitet.

på "accountability", utökad skolin- spektion, satsning på "basic skills" och summativ utvärdering. I samma anda har det också riktats kritik mot den pedagogiska forskningen. Nästan som på beställning dyker det upp utvärderingar i olika länder av den peda- gogiska forskningen vilka framhäver dess brister. Vanliga anklagelsepunk- ter är dess ideologikritiska karaktär, övervikten av kvalitativ forskning samt dess oförmåga att besvara frågor om vad som är effektiv undervisning. Begreppet "evidens" har blivit centralt i denna kritik. Forskningen måste skapa evidens för vad som är effektiva arbetssätt i skolan, menar man. Ofta görs en analogi med läkares arbete där det ställs stora krav på att åtgärder sätts in vilka har stöd i forskningen. Som ett led i att finna evidens blir det viktigt att göra översikter över den forskning som är relevant för en viss åtgärd. I Danmark har man redan efter modell från EPPI (Evidence for policy and practice) -centret i England skapat en nationell enhet för genomförandet av systematiska forskningsöversikter, Danish Clearinghouse for Uddannelse- forskning vid Århus Universitet.

Vad är inkludering?

Det är utifrån dessa utgångspunkter vi läst forskningsöversikten från Danish Clearinghouse. Till att börja är det förstås intressant för läsaren att se vilket inkluderingsbegrepp man väljer att utgå ifrån. Artiles, Kozleski, Dorn och Christensen (2007) har fångat en central aspekt av inkluderingsbe- greppet när de skriver att det hamnat mellan en politiserad diskurs om för- ändring och en relativt krass och väl-

etablerad specialpedagogisk praktik. Det betyder förstås att begreppet ges olika innebörder, alla vill att den nya handsken ska passa just deras hand. Å ena sidan ser vi de som att inkludering förutsätter etablerandet av en "com- munity". Ordet har ingen riktigt bra svensk översättning men gemenskap speglar vissa aspekter av det. Flera lutar sig här mot Deweys idéer om den sociala interaktionens betydelse för lärande och Lave och Wengers tankar om learning communities. Det finns förstås variationer i hur man tänker sig att sådana gemenskaper ska gestaltas och vilka karakteristika de kan förväntas ha. Gemensamt för de som ser inkluderingsbegreppet på detta sätt är att man flyttar fokus från individen till det gemensamma. I stället för den vid det här laget tradi- tionella specialpedagogiska frågan om hur elever med funktionsnedsättningar och/eller i behov av särskilt stöd ska kunna integreras i vanliga klasser gäller frågan här hur man ska kunna skapa gemenskaper där olikhet ses som något positivt. I flera fall utsträcks diskussionen då till att handla också om andra skillnader än de som ligger till grund för specialpedagogiska kategoriseringar såsom till exempel etnicitet. Mot denna gemenskapsori- enterade diskussion står som sagt mer traditionella och nygamla tolkningar där inkluderingsbegreppet närmast blir synonymt med föregångare såsom mainstreaming och integrering och där det alltså främst handlar om hur man ska placera vad som uppfattas som avvikande elever i vanliga klasser.

Hur tacklar man då denna defi- nitionsfråga i den danska översikten? Svaret är egentligen att man inte tack- lar den överhuvudtaget. Ingenstans

står det att finna en diskussion om på vilka olika sätt inkluderingsbegreppet kan tolkas. Det hindrar förstås inte att man definierar det. Det är viktigt att vara på det klara med att det i inkluderingslitteraturen är vanligt med textavsnitt där man explicit definierar inkludering för att sedan använda det med andra betydelser i löpande text. I den danska översikten definieras inkludering på sidan 20:

Ved inklusion forstås i denne sammenhæng deltagelse i læringsfællesskabet. Det vil sige, at eleven befinder sig sammen med o deltager aktivt i samme undervisning og fællesskab som sine klassekammerater. I begrepet inklusion indgår tillige dette, at elever får samme udbytte af og udvikler positive selvbilleder på baggrund af deltagelse i læringsfællesskabet. I dette review er opmærksomheden rettet mod at undersøge omfang og tilstedeværelse af de sidstnævnte virkninger af inklusionstiltag.

Vi läser denna definition som att utgångspunkten tas i den elev som definierats som avvikande. Det är viktigt att notera att definitionen är normativ, det vill säga den föreskriver att vissa positiva drag ska föreligga för att man ska kunna tala om inkludering; det ska föreligga en lärandegemenskap, eleven ska delta aktivt, få utbyte och utveckla positiva självbilder. Det handlar om samma utbyte som klasskamraterna och underförstått är att klasskamraterna har ett positivt utbyte. Det kan därför knappast sägas vara en empirisk fråga vilka effekter ”inklusionstiltag” ger, utan något är ett ”inklusionstiltag” om det har vissa egenskaper. Det är alltså bara om något gör elever mer

delaktiga som vi kan prata om ”inklusionstiltag”. Men översikten är ett typiskt exempel på glidningar i definitioner och till största delen används inkludering i stället för att beteckna placering av ”avvikande” elever i vanliga klasser. Man överger alltså den normativa definitionen där inkludering betecknar något ”gott” för att ta med studier som tittar på effekten av placering i vanliga klasser. Efter att ha läst den danska översikten skulle vi vilja påstå att ordet inkludering skulle kunna ersättas av ordet integrering i texten. På så sätt anpassas inkluderingsbegreppet till en etablerad specialpedagogisk diskurs.

De viktigaste slutsatserna

Vad kommer man då fram till givet de utgångspunkter man valt? Systematiska forskningsöversikter har flera fördelar. Relevant litteratur söks i ett stort antal databaser och stegvis sorteras de studier som är relevanta och som har god vetenskaplig kvalitet fram. Positivt är alltså att man genomför en viktig kartläggning av litteraturen på området. Man finner 43 studier som bedöms ha tillräckligt god kvalitet och som har bäring på den överordnade forskningsfråga som översikten utgår ifrån: Hvilken empirisk forskning er der gennemført til belysning af effekten af inklusion af elever med særlige behov i grundskolen? (s 5). Dessa studier sorteras sedan utifrån om de fokuserar åtgärder på skolnivå respektive elevnivå. Därefter sorteras de vidare utifrån olika teman. För skolan är dessa teman ”inkluderande alment skole og specialklasse/skole”, ”fælles vægrgrundlag”, ”pædagogiske tilgange til inklusion på alment skoler”, ”collaborative teaching

(tolærordning)” samt ”lærerassistenter” och för elevnivån ”elevformidling (peer tutoring)” och ”Interventionstiltag rettet mot elever med ADHD/ADHD lignende adfærd/social emotionelle vanskeligheder”. Sammanlagt genereras en bra bit över 50 slutsatser av typen ”Det har en positiv effekt overfor elever med særlige behov, at der er tolærerordning i klassen, når der er et velfungerende samarbejde mellem special- og almenlærer” (s 65) eller ”Det har en positiv effekt over for alle elever i klassen, at der benyttes elevformidling, når eleverna inddeles i grupper ud fra deres faglige niveau” (s 73).

Det finns förstås inte möjlighet att på detta begränsade utrymmer redogöra för alla dessa slutsatser men vi kommer att senare i texten resa några principiella frågor om slutsatsernas legitimitet. Författarna av rapporten summerar själva de viktigaste resultaten (s 83–84). Något grovt beskrivet är de slutsatser de lyfter följande:

- Desto äldre eleverna blir desto bättre trivs de i sårlosningar
- När det gäller ”faglige udvikling” är resultaten motstridiga huruvida det är effektivare med sårlosningar
- ”Inkludering” har inte en negativ effekt på de andra eleverna
- Det är viktigt att skolan har tydliga mål och en klar struktur för och en positiv inställning till eleverna som ”inkluderas”
- Det är viktigt att ha tillgång till resurspersoner
- Det har en positiv effekt för alla elever att det finns en lärare och en speciallärare i klassen vilka

också har träning i ”collaborative teaching”

- Det är bra med lärarassistenter för alla elever när de har utbildats för att ge en specifik intervention och deras roll i undervisningen är tydligt definierad
- ”Elevformidling” er en effektiv strategi när den används på ett korrekt sätt till at inkludere elever med særlige behov och kan dermed också ha en positiv effekt for alle elever
- Vid ”inkludering” av elever med ADHD/ADHD liknande beten- de och sociala och emotionella problem är effekten positiv när lärarna har kannedom om evidensbaserade undervisningsmetoder som specifikt gynnar denna grupp, till exempel strategier där eleven får registrera sina egna betenden. Det är också viktig med tillgång till resurspersoner.

Resultaten summeras av författarna (s 84):

Resultaterne i syntesen peger i retning af, at det er muligt at inkludere elever med særlige behov i almenundervisningen, og det kan have en positiv effekt på alle elevers faglige og sociale udvikling. Ud fra resultaterne i studierne kan det overordnet opsummeres, at det kræver, at lærer har instruktion i/efteruddannele i interventionstiltag overfor elever med særlige behov, adgang till ressourcepersoner, som kan yde supervision og støtte direkte i undervisningen, og kendskap till evidensbaserade undervisningsmetoder og interventionstiltag målrettet elevernas særlige behov.

En hel del av dessa slutsatser är onekligen intressanta i den mån de stöds av forskningsrönen och ger också vissa implikationer för hur skolor kan arbeta med elever i behov av särskilt stöd. I den avslutande delen av denna recension kommer vi nu att lyfta några mer kritiska invändningar.

Översikten i kritisk belysning

Vi kommer att dela in de kritiska invändningarna utifrån huruvida de ställs utifrån de utgångspunkter som författarna själva identifierar eller har att göra med en mer övergripande vetenskapsteoretiskt grundad kritik.

Kritik utifrån författarnas egna premisser

Översikten är positivistisk i den meningen att den försöker identifiera lagbundenheter av typen om x , så y på ett objektivt sätt. Det innebär också att man strävar efter att vara så explicit som möjligt utifrån idén om att arbetet i princip ska vara replikerbart. Och man lever upp till sina deviser till stora delar när det gäller tillvägagångssättet i urvalet av litteratur. Men några steg i arbetsprocessen framstår som väldigt oklara. Hur vet man att man mäter vetenskaplig kvalitet när man bedömer studierna? En nödvändig men dock inte tillräcklig förutsättning för att mäta vetenskaplig kvalitet är att man har en god interbedömarreliabilitet men ingen sådan redovisas i arbetet. Läsaren har alltså ingen möjlighet att få en objektiv verifiering av hur sam-

stämmiga de vetenskapliga experter var som bedömde kvalitén i studierna

Vidare så innebär författarnas egna utgångspunkter strikta begränsningar på hur man kan generalisera från studier. Det handlar både om representativiteten i studier vad gäller till exempel lärare, elever, årskurser, ämnen, skolor och så vidare men också huruvida resultaten kan generaliseras från en kontext till en annan, exempelvis från USA till Danmark. Författarna själva konstaterar mot slutet av arbetet och efter att slutsatser från studier är dragna att "Det er i alt 18 studier, som er vurderet generaliserbare" (s 82). Bara detta konstaterande gör att det blir i det närmaste obegripligt att förstå vilka studier som man grundar slutsatserna på i översikten. Vidare är det så att till exempel Hattie (2009) påpekar att utfallet från de studier han sammanställer inte kan generaliseras utanför det anglosaxiska området. I den danska översikten konstateras å andra sidan att utbildningssystemen i USA och England och Danmark är så lika så att det går att generalisera från den ena kontexten till den andra. Utan att gå närmare in på detta så kan vi konstatera att det är en enormt komplex fråga som skulle krävt mycket större utrymme.

Det är inte bara generaliseringsfrågan som gör att det blir problematiskt att avgöra giltigheten i de slutsatser som dras från de empiriska studierna. Medan många resonemang är balanserade och flera av slutsatserna förefaller välgrundade är det relativt ofta i läsningen som man sätter frågetecken i kanten. Till exempel är det svårt att se hur slutsatsen "Det har en negativ/ingen effekt överfor elever med saerlige behov, at der or tolaerer-

ordning i klassen, når speciallæreren kun har fokus på eleverne med særlige behov" (s 66) emanerar från de studier som sammanfattas. En del slutsatser har också närmast karaktären av cirkeldefinitioner, t.ex. "Det har en positiv effekt overfor elever med særlige behov, at der er tolaererordning i klassen, når det er ett velfungerande samarbejde mellem special- og almenlærer" (s 65). Ett ytterligare problem att se vilka studier slutsatser baseras uppkommer eftersom tidigare forskningsöversikter ingår som analysenheter i den danska översikten. Det är alltså då inte originalstudierna som analyseras och inte någonstans har vi kunnat hitta någon metodologisk diskussion om detta.

Replikerbarhet är ett nyckelord i den forskningstradition som denna översikt är skriven inom. Vi har hittills inte sett några replikeringar av forskningsöversikter av denna typ men känner oss ganska säkra på att om någon annan gjort denna översikt hade man kommit till andra slutsatser. Mer allvarligt är att generaliseringsfrågan är undermåligt analyserad och att det är oklart vilken roll de studier som forskarna menar att det inte går att generalisera ifrån spelar när det gäller de slutsatser som dras. Samtidigt imponeras vi av den mängd material som analyseras och är också positiva till viljan till tydlighet.

Kritik utifrån andra premisser

Vi har redan varit inne på denna typ av kritik när vi problematiserade hur inkluderingsbegreppet definieras i den danska översikten. Inkludering vävs in i en traditionell specialpedagogisk diskurs och man bortser från dess mer

radikala implikationer. Översikten efterfrågar "effekten af inklusion av elever med særlige behov". Begreppet särskilda behov har sedan länge övergetts i den svenska legislativa kontexten där begreppet "elev i behov av särskilt stöd" används. Det svenska begreppet avser att "flytta" problemet från individen till att det ska ses som en relation mellan kontext och individ. Detta exempel visar på språkets betydelse i att inte bara återskapa en verklighet utan också i att konstituera denna verklighet. Genom att man i huvudsak bygger översikten på kvantitativa studier från USA och England övertar man också en viss typ av diskurs. Det är ju intressant hur två länder som brukar hamna i botten när det gäller jämförelser av hur barn har det i västerländska länder framstår som föregångsland när det gäller att skapa "inkluderande skolor". Vår förmodan är att man, istället för att endast titta på effekter av olika interventioner, hade behövt tränga djupare in i de kontexter där studierna genomförts.

Slutligen tycker vi det är förtjänstfullt att man fokuserar både "faegmassige" och sociala utfall. Ett problem är dock att vad som är ett socialt utfall definieras oerhört brett och innefattar allt från beteendeförändringar till att elever känner sig delaktiga. Påfallande få, om ens några, av studierna rapporterar om eleverna trivs i en klassgemenskap, något som ju var den definition man själv utgick ifrån.

För att återvända till frågan som ställdes inledningsvis: Vilken betydelse får idén om evidensbaserad i det här sammanhanget? För det första kan vi se att makten över att definiera vad inkludering är hamnar i

forskarnas händer och att kunskapen om hur skolor ska bli inkluderande får en teknisk natur. Avgörande blir hur resultaten från den här typen av översikter kommer att användas i praktiken. Kommer de slutsatser som dras att få formen av en sorts råd som skolläda-re och andra förväntas följa? Och blir det någon form av kontroll huruvida man efterlever råden? Vår övertygelse är att för de skolor som vill bli mer inkluderande är det bättre att börja med en rejäl diskussion om vad man menar med begreppet. Det är mycket förvånande att detta fundament saknas i den danska översikten. Trots allt måste frågan om pedagogisk filosofi alltid stå i centrum i både forskning, verksamhet och debatt.

*Claes Nilholm &
Kerstin Göransson*

Referenser

- Artiles, Alfredo J., Kozleski, Elisabeth B., Dorn, Sherman & Christensen, Carol (2007): Learning in inclusive education research: re-mediating theory and methods with a transformative agenda. *Review of Research in Education*, 30. Chapter 3, 65–108.
- Hattie, John (2009): *Visible Learning – A Synthesis of over 800 Meta-analyses Relating to Achievement*. London: Routledge.

Claes Nilholm är professor i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik vid fakulteten för lärande och samhälle, Malmö Högskola, 205 06 Malmö.
E-post: claes.nilholm@mah.se

Kerstin Göransson är docent i specialpedagogik vid Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Mälardalens högskola, Box 883, 721 23 Västerås.
E-post: kerstin.goransson@mdh.se